Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 4 НОЯБРЬ, 1989 ШУ. ★ № 132 (7790). ★ Мах 3 кеп.

Яхьа дневник

ЛаьрхIар кхоачашду

Бахача наха чIоагIа хоатташ а дика дIаэцаш а я республика шурий промышленноста производственни объединенена чуйоагIача предприятей коллективаша арахеца тайп-тайпара продукци. Цар хьашташ дизза кхоачашдара, шоаш арахеца продукци тIатIа дукхагIа хилийтара, цун ассортимент шеръяра пятилетка диълагIча шера шоаш тIанийца декхараш толамца кхоачашдар дукха тIагIертта къовсам лоаттабеш ба болхлой. Цу лостамагIа Iалаьмате дика кайоалаш къахьег цар укх шера. Цхьаккха бутт дIабахийтабац тIанийца декхараш дикка тIехкхоачаш ца деш. Цудухьа, дерригача техняко-экономически хьокхамий итт бетта планах ханал хьалха лоархIабаьб уж. Ер шу доладелча денз хIанзлехьа цар арахийцай 460 эзар гаргга сома маьха шурех яьккха тайп-тайпара продукци. Цу даькъе заданел тIех цар баьккхаб 150 тонн налха, 56 тонн хьаьна нахчаш, 790 тонн гаргга мерзача шурий продукци.

Ше кердача экономически реформа хьалашка яьнна болх бе йолаенначул тIехьагIа, къаьстта дика тоадаьд объединене коллективо кхыдола технико-экономически хьокхамаш а.

Уж толамаш доахача къаьстта дика къахьийгад К. Таштиева кулгалдеча Шелковской маслосырзавода, А. Хатуеви Т. Танпхасаеви керте латтача Валерикски Знаменски раймолзаводий коллективаша. Цар эггара хьалха рапорт деннад итт бетта задани кхоачашъярах.

Деша дай бац

«Жилье-2000» яха программа кхоачашъеча дизза дакъа юкъедахьара Iалаьмате боккха бехктоккхам тIалатт Алхазов Апти Хамидовича кулгалдеча Грозненски домостроительни комбината гIишлонхошта. Из дика кхета а деш, доккхий декхараш тIанийцад цар шийтталагIча пятилетка диълагIча шера. Чакхбоалаш латт итт бутт. Долче, миштта кхоачашду ДСК гIишлонхоша шоаш денна дош? Ер шу доладелча денз тахханалца цар баьча балхага диллача, тIанийца декхараш шоаш тIанийццача бесса каьхата тIа дисад. Цар тIара цхьаккха пункт кхоачаш ца ярал совгIа, гIишлон-монтажни балхаш дара планах а гаьнна лоархIабеш бац уж. ГенподрядагIа гIишлон-монтажни балхаш дара кхаь квартала задани 61 процент мара кхоачашъяьяц домостроительни комбината коллективо. Цу юкъа генподрядагIа цо кхоачаш ца деш дисад йиъ миллиони 642 эзари сома маьха гIишлон балхаш. ХIаьта шоай низаца гIишлон балхаш дара план а цу боараме кхоачашъяьй цо. ТIадиса паччахьалкхен декхар кхо миллиони 184 эзари сома маьха гIишлон балхаш да.

Иштта во комбината гIишлонхоша къахьегарах укх шера ийс бетта бахача нахага дIа ца кхоачаш йисай ялхайтта эзар совгIа квадратни метр царна Iалаьмате чIоагIа эшаш йола квартираш.

БАРХIАЗЛАГIА ХЕРЖАЧА НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА XIII АРГIАН ЙОАЦАЧА СЕССЕХ БОЛА

ИНФОРМАЦИОННИ ХОАМ

1989 шера 3 ноябре г. Грозне КПСС обкома политипросвещене ЦIагIа хилар бархIазлагIа хержача Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета XIII-гIа аргIан йоаца сесси.

Сесси хьайийлар НГIАССР Лакхехьарча Совета председатела депутат Х. М. ВИТУШЕВА.

Нохч-ГIалгIай АССР Конституцена (Керттерча Закона) хувцамаши тIатохараши дарах долча Нохч-ГIалгIай АССР законий проектех, Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутаташ харжарах а моттигашкарча Советий халкъа депутаташ харжарах а доклад йир НГIАССР Лакхехьарча Совета Президиума председатела депутата Х. Х. БОКОВА.

Докладах йолча прениешка къамаьлаш дир Ножай-Юртовски райисполкома председатела заместитела, СССР халкъа депутата С. Э. АВТОРХАНОВА, КПСС Урус-Мартановски райкома хьалхарча секретара депутата В. Т. САГАЕВА, «Оргтехника» производственни объединене генеральни директора заместитела депутата А. В. ГАЛИЧА, КПСС Назрановски райкома хьалхарча секретара депутата А. А. МЯКИЕВА, Октябрьски райисполкома председатела А. А. ОСМАЕВА, Нохч-ГIалгIай АССР юстице министра А. И. КОТИКОВА, маьхашта йолча Госкомитета председатела СССР халкъа депутата Л. Д. МАГОМАДОВА, «Промавтоматика» НПО опытни завода монтажницас депутата Т. В. ПОТИХОНИНАС, бувзама производственно-технически управлене начальника депутата А. З. ХАИТА, депутата К. Д. БУРМИСТРОВА, НГIАССР МВД отдела начальника депутата В. П. ЦЕЛОВАЛЬНИКОВА, НГIАССР Лакхехьарча суда председатела депутата И. А. АЛБАСТОВА, КПСС Грозненски горкома хьалхарча секретара В. А. КУЦЕНКОС, НГIАССР халкъа поэта СССР халкъа депутата А. А. АЙДАМИРОВА, Шалински райисполкома председатела Н. Р. ДААЕВА.

Законопроекташ ювцаш сессе депутаташа аьча замечанех а предложенех а законодательни предположеней Комиссе председатела депутата Е. В. ТУМСОЕВА баьча хоамага ладийгIар Лакхехьарча Совето.

Республика Лакхехьарча Совето тIанийцар депутаташа даь тоадараш теркал а деш, «Нохч-ГIалгIай АССР Конституцена (Керттерча Закона) хувцамаши тIатохараши дарах» дола Закон, хIаьта иштта «Нохч-ГIалгIай АССР Конституци (Керттера Закон) юкъедоаладарах а болх бе доладалийтарах а» бола соцам.

Даь тоадараш теркал а даь, Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совето тIанийцар «Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутаташ харжарах» дола Закон а «Нохч-ГIалгIай АССР моттигашкарча Советий халкъа депутаташ харжарах» дола Закон а.

1990 шера 4 марта, кIирандийнахьа Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутаташ хоржаш хоржамаш дарах бола соцам тIанийцар Лакхехьарча Совето. Депутаташа иштта тIанийцар Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутаташ харжара йола Центральни хоржама комисси вIашагIйолларах бола соцам, кхыдола дешаш дийцар.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретара депутата С. Н. КОЖУХОВСКЕ яьча докладага ла а дийгIа, депутаташа чIоагIдир республика Лакхехьарча Совета Президиума указ, хIаьта доаггIаш дола законаши соцамаши тIа я нийцар.

НГIАССР Лакхехьарча Совета сессе балха юкъе дакъа лаьцар ССР Союза Генеральни прокурора СССР халкъа депутата А. Я. СУХАРЕВА.

Тахан — республика хьайбаш леладерий слет

Хьалхашка латтача декхарех дика лоархIабеш хьабоагIа укх шера Сунженски района «Победа» яхача совхоза хьайбаш леладераш. Масала, ийс бетта хIара кхоабача Iаттагара планал дукхагIа 211 килограмм йолаш, 2535 килограмм шура яьккхар цар, е соахка цу юкъа хиначул 383 килограмм дукхагIа.

КIезигагIа бац цу боахаме хьаьнала къахьега нах. Цхьабакъда, дикагIчарна юкъе а дикагIа ба дояркаш Яндиева РаIшат, Албакова Абидат, Хачароева Гулази, Киселева Анастасия, Леонова Лидия, Евлоева Рая. Ийс бетта хIара кхоабача Iаттагара кхо эзар килограммал совгIа шура яьккхай цар.

ТIеххьарчох къаьстта а дувца доагIа.

Рая лоаццача хана шура яккхарга диллача, толашагIа болча дояркай мугIарашта юкъеяхар. Цунах доцкхал деш, хIара кхоабача Iаттагара ийс бетта 3110 килограмм шура яьккхар цо.

СУРТА ТIА: Сунженски района «Победа» колхоза толашагIа болча дояркаех цаI — Р. Евлоева.

И. ПЛИЕВА сурт.

ЛЕРТТIА ДОАЛ ЭШ

Къаьстта чIоагIа бехктоккхаме ха я хIанзара яр хьайбаш леладерашта. Из дувзаденна да дукххача гIулакхаща. Шу чакхдала йисар дукха ха яц. Паччахьалкхен плани тIанийца декхараши толамца кхоачаши тIехкхоачаши деш чакхдаккха дезаш да из. Иеса ха кIезнга хиларга, гуйрнийна, Iана замалахьа кхабара хьайбаш чусодадарга диллача, къаьстта лоархIаме да цар продуктивность лох ца йолийташ, беркате из чакхдаккхар.

Цу лостамагIа шоай низ кхоачар деш ба Малгобекски района М. Горьке цIерагIча совхоза шурий-товарни фермай дукхагIбола дояркаш, скотникаш, кхыбола къахьегамхой. Боккха хьайбай боахам ба цу совхоза доалахьа. Таханарча дийнахьа 1460 совгIа бежан да укхаза, царех детташ дола доахап 440 да. ХIаьта жа 6140 совгIа устагIа ба. Долче, уж лерттIа Iангара дахар а цар продуктивность лох ца ялийтар а дукхагIча даькъе тийша да хьайбаш леладерех. ХIанз укх сахьате къаьстта чIоагIа цар йоакхо е езилга къаьгта хьахьокхаш дола хьалаш да тахан шурий-товарни фермашка эттар.

Укх шера хьалхарча ийс бетта деттача доахангара цар яьккхар 605 тонн шура мара яц, паччахьалкхен планагIа яккха езаш яр 861 тонн йолча. ПланагIа лаьрхIачул кIезигагIа яьккхай 256 тонн шура. Иштта кIезига шура яккхарах тамаш е езаш хIама доацилга хьахьокх, хIара беттача IаттагагIа цу юкъа яьккхача шурага хьежача. Паччахьалкхен планагIа яккха езар 1795 килограмм йолча, яьккхар 1315 килограмм шура мара яц. ХIара Iаттагара йоагIачул 480 килограмм кIезигагIа яьккхай дIабахача ийс бетта шура. Ховш махиллара, хьайбаш леладерашта эггара аьттув болашагIа йола ха я ахка, хIана аьлча, цу хана шортта моша а хьаьна а доакъар да хьайбашта. Шоашта чIоагIа аьттув болча цу хьалашка оттабаьча боарамагIа шурий-товарни фермай хьайбаш леладераша шура яккхара планови задапеш кхоачаш ца яр фу бахьан долаш нийсденнад-теш? Шу чакхдала юхейисача ши бутт гаргга йолча хана шоашта тIадиса паччахьалкхен декхар тIера дIадаккха низ кхоачаргбий-теш хьайбаш леладерий?

Хьалхарча хаттара жоп а луш, ала йиш йолаш да шура кIезигъялара керттерча даькъе бехке уж шоаш ба аьнна. ХIана аьлча, дукха доахан да укхаза бруцеллез долаш, Iаьхара диса. Цу гIулакха керттерча даькъе бехке я зооветслужба. Цо ший декхараш цIенеи диззаи кхоачаш ца дарах нийсденнад доахангара йоаккха шура кIезигъялар. Духхьал Гандалоев Iабдул-МутIалип керте латтача цхьоалагIча шурий-товарни фермерча бетташ болча 314 Iаттах Iаьхара бисаб укх шера 80 етт. Цу фермерча вурийтта дояркаш кхоъ мара яц шоашта тIачIоагIдаьча доахангара шура яккхара тIанийца декхараш дикка тIеххкхоачашдеш. Царех ба дояркаш Коригова Банати, Евлоева Либихан, Богатырева Тома. Масала, дояркас Евлоева Либихана шийна тIачIоагIдаьча деттача доаханах хIара Iаттагара планагIа яккха еза шура 2350 килограмм йолча яьккхай 3140 килограмм шура. Иштта дог хьесташ да вокх шин доярка даьха производственни хьокхамаш а. Цхьабакъда, вожаш тIанийцача декхарех меттел паччахьалкхен планах а гаьнна лоархIабац.

Цун производственни хьокхамаш дIахо йодача хана тоалургда ала йиш йолаш дацар ферме со кхаьчача хана сона хьалхашка этта нийрча сурт а. ХIанз а тIехьа Iана лерттIа кийчъянза я хьайбаш чудоахкаде деза помещенеш. Корашкара кизгаш деха да, чакхсадоагIаш да тховнаш. ХIанз сихха дIатохабенна хьайбаш леладераша уж кхоачамбоацараш дIа ца доахе, догIа делхача хана е лоа дашача хана тIаьдача латта дезаргда доахан. Тахханалца шурий-товарни ферме хьатIаэза доакъар а дац, соахка хьатIаэза цхьа аьла аргIа мара. Вайга хьаьтта оттац Iана замалахьа дата йоацаш йола шелал. Цу хана кхоачамболлаш техника ца хиларах е из еха моттигаш нийсъяларах хьайбаш кхоабача хьовзамаш хулаш дукха моттигаш нийслу. Уж санна йола халонаш шоай балха тIа ца нийсъялийтара, цунца дувзаденна доахан луш йола шура кIезиглургйола гIулакхаш ца хилийтара хьем а ца беш, сихха дIаоарцагI а баьнна, фермашка доакъар хьатIаозийта декхарийла ба совхоза кулгалхой, керттера специалисташ.

ХIанз укх сахьате малагIча хьала тIа да-теш цу фермера доахан? Цу хаттара жоп далар духьа цхьа масал доаладергда аз. Фермерча бешкарташка чулаьхка доахан латта моттигаш бIаргаяйча дог дола моллагIа саг велххала нийрча сурт да хьалхашка отташ дар. Гонга кхоачаш коача колд кIала а йолаш, мочхалаш а хьекхадеш латт уж. Шоай къина моллагIа ваьнна а цаI мукъагIа оарцагIваргвацар-теш, аьлча санна. Иштта доалдеча доахан лу шура тIакхетилга дог доахилга дий-теш?

Иштта доахан воча хьала тIа хиларах са шийца къамаьл хилча шурий-товарни ферма заведующе декхараш кхоачашдеш волча Цуров Ахьмада (заведующи I.-М. Гандалоев отпускагIа ваха, салоIаш ва) аьлар:

— ХIанззалца иштта тIаьдача лаьттадац уж.

— ХIаьта доахан латтача бешкарташка иззал а тIоадал ца хилийта воал хьо? — яхаш хьайбаш леладераш а ше а бехказа вала гIерт из. Бахьанаш лехаш, бехказбовла гIерташ, доаханна иштта доал делгеи Iунал делгеи цхьаккха дича ла мегаргдолаш хIама дац.

Хьайбашта эсала доал делга, доахангара яьккха шура планагIа лаьрхIачул дуккха кIезигагIа хилар дувзаденна дий-теш дояркай, скотникий, кхычар е йоагтIача хьисапе йоакхо ца ярах, цар бытовой хьалаш во хиларца? Цунца вIалла а из доагIаш доацилга хайра сона пхьоалагIча шурий-товарни ферме се нийсвелча. Районерча цхьанна боахаме дац цу ферме хьайбаш леладерашта лаьрхIа хьалдаьр санна дола цIеноц. Уж шозза вIаштIардаь да. Ферма болхлошта мел эша бытовой гIулакхаш де йиш йолаш хьалаш да цу чу. Цига я парикмахерски, барзкъаш доахараштa лаьрхIа цIа, медперсонала цIа. Цига оттаьча графикагIа хьабаьхка цу даькъе хьайбаш леладерашта эшаш дола гIулакхаш деш хул башха-дика говзанчаш.

Iан замалахьа доахан чусоцадаьча хана уж меца ца хилийтара, гIел ца далийтара царна кхоачамболлаш доакъар Iалашдаьд совхозе. Юкъера лаьрхIача хIара бежана лаьрхIа 20 центнер доакъара единица кийчъяьй боахаме. Кийч а яь, аргIаш даь дIаоттаяьй 1550 тонн йол, 1500 тонн ча, 1160 тонн доакъара свекла, еллай 7500 тонн силос.

Цудухьа хьайбаш леладерий хIанз укх сахьате вIаштIехьдоал эшшача боарамагIа хьайбаш доакъарца кхаба. (Из чIоагIа лоархIам болаш да укхаза, дукха доахан да фермашка дахка дезденна латташ а даьхка а. Духхьал дIабахача октябрь бетта 22 етт баьхкаб цхьоалагIча шурий-товарни ферме, кастлашха дахкаргдолаш а дукха да). Цул совгIа, хIара дийнахьа юкъера лаьрхIача цхьацца бежана лаьрхIа укхаза лу кхо килограмм комбикорм, ткъо килограмм доакъара свекла, 30 килограмм силос. 40 килограмм моттигера бард. Гуш махиллара, доахан дика кхоаб ферме.

ХIаьта, шоай аргIагIа хьайбаш леладерий снйлен а кхоачашданза даргдоаца а декхар да шура яккхарен из паччахьалкхенна дIаяларен шера план толамца кхоачашъяр.

Б. КОСТОЕВ.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АВТОНОМНИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА СОЦАМ

Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутаташ харжара йола Центральни хоржамий комисси хьаярах.

Халкъа депутатий районни городской Советий исполкомашен, республикански общественни организацей органашен еннача предложенешка хьажа а хьежа, «Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутаташ харжарах» долча НГIАССР Закона 20 статьяй кIийлен тIа Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета соцам бу:

Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутаташ харжара йола Центральни хоржамий комисси вIашагIйолла, укх составе:

Комиссе председатель:

Мамаев Магомед Абдулхажиевич — Нохч-ГIалгIай АССР агропромышленни объединене отдела начальник.

Комиссе председатела заместитель:

Дзейтов Хьусена Хьажбийкар — Нохч-ГIалгIай книжни издательства директор.

Комиссе секретарь:

Горнов Александр Алексеевич — КПСС обкома идеологически отдела заведующе заместитель.

Комиссе членаш:

Абубакарова Роза Магомедовна — «Промавтоматика» НПО йоккхагIйола инженер.

Ахматханов Зака Израилович — облсовпрофа курорташта управлени яра йолча советерча курортни гIулакхаш дара йолча комбината директор.

Брызгунов Николай Иванович — «Красный молот» завода бригадир.

Валуйский Валерий Владимирович — В. И. Ленина цIерагIча ГНПЗ воккхагIвола оператор.

Дакаева Товсари Адамовна — Шалински районера Чири-Юртарча юкъерча школа завуч.

Исханов Элах Зайналабдиевич — агропромышленни комплекса болхлой профсоюза обкома председатель.

Котиков Израила Ахьмад — Нохч-ГIалгIай АССР юстице министр.

Луньков Вячеслав Васильевич — ДОСААФ-а республикански комитета председатель.

Омарова Зарема Сосламбековна — КПСС Ленински райкома секретарь.

Пантелеева Татьяна Александровна — ВЛКСМ обкома секретарь.

Румянцев Евгений Петрович — «Грознефть» объединене производственни гIулакх дара йолча центральни база аьшкапхьар.

Соколовский Эдуард Владимирович — «СевкавНИПИнефть» института директор.

Сулаев Николай Бахаевич — Шатойски районни киносета директор.

Халгуев Джамалдий ТIахIир — Назрановски «Электроинструмент» завода слесарь-инструментальщик.

Шаов Тимур Иванович — Шелковски районера «Червленский» совхоза председатель.

Яндаров Андарбек Дудаевич — Л. Н. Толстой цIерагIча Нохч-ГIалгIай паччахьалкхен университета философе кафедра заведующи.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель
Х. БОКОВ.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь
С. КОЖУХОВСКИЙ.

г. Грозный,
1989 шера, 3 ноябрь.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АВТОНОМНИ СОВЕТСКИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА СОЦАМ

Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутатийн НГIАССР халкъа депутатий моттигерча Советашка халкъа депутатийн хоржамаш де оттадарах.

Нохч-ГIалгIай АССР Конституце 74 статьягеи «Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутаташ харжарах» долча НГIАССР Закона 15, 16 статьяшкеи, «Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутатий моттигерча Советашка халкъа депутаташ харжарах» долча Закона 15 статьяйгеи хьежжа Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика Лакхехьарча Совето соцам бу:

1. Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутатийн НГIАССР халкъа депутатий моттигерча Советашка халкъа депутатийн хоржамаш 1990 шера 4 марта кIирандийнахьа де оттаде.

2. Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутаташ харжара йолча хоржамий цхьан округе 4040 харжархо хилара норма оттае.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель
Х. БОКОВ.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь
С. КОЖУХОВСКИЙ.

г. Грозный,
1989 шера, 3 ноябрь.

ССР СОЮЗА ГЕНЕРАЛЬНИ ПРОКУРОРАЦА ВIАШАГIКХЕТАР

Селхан, КПСС Нохч-ГIалгIай обкоме СССР Генеральни прокурора, СССР халкъа депутата А. Я. Сухарева республика правоохранительни органий болхлошца вIашагIкхетар хилар. Обкома конференц-зале гулбеннача нахаца, вай обществе эттача хьалах а еча эргалонех а дийцар А. Я. Сухарева:

— Кхыча паччахьалкхенашкара баьхкача наха хийла хетт сога: «Шун обществе хьалхагIа а хиннай цхьацца эргалонаш еш ханаш, амма чакх ца йоалаш йисай уж. ХIанз оаш, дIайолаяь перестройка, цасацара фу гаранти я?» Цун ши гаранти я, оал аз. ХьалхагIа уж хувцамаш Кремлера доагIаш дар, хIаьта хIанз дерригa халкъ да уж деча дакъа лоацаш. ШоллагIа гаранти я — уж эргалонаш юридически чIоагIъеш хилар.

Лакхехьарча Совета сессе тIанийцача законодательни акташта юкъе белгалъе еза зуламаш дарца къовсам лоаттабарах йола акташ. ХIана аьлча, таханарча дийнахьа геттара даьржад вай мехка зуламаш делга. Кердача законий лоархIам боккха бале а, ала деза уж кхоачашде атта доацилга. Еррига правоохранительни механизм вIаштIехьъяьккха ца хилар да цун бахьан. Цудухьа, хIанз къаьстта паччахьалкхен программа я зуламашта духьала къовсам лоаттабара кийчъеш. Iилман лард хила еза цун. Цу программас чулоацаргда: социальни дешаш къоастадар, профилактически гIулакхаш леладар, правоохранительни органий технически Iалашо яр. Профсоюзаша а кхыча общественни организацеша а из программа кхоачашъеча доккха дакъа лаца дезаргда. ХIаьта хIанзарчоа, шоай бала боацаш санна, цу проблемана юстаръяьнна латт уж. Масала, хIара шера Iалаьмате дукха нах лаьца баьхкачара предприятешка балха боагIа. Цхьабакъда, царна кхетам балара болх тесса битаб. Из программа кийчъеш дукха халонаш духьалъяьннай, хIана аьлча, зуламий социальни овлаш тохкаш хиннадац вайцига, из проблема йовза Iилманхой а тоъаш бац.

А. Я. Сухарева белгалдаьккхар, вай общества вахара геттара Iаткъаш дола экономически зуламаш. Мехка шерра яьржай спекуляци, коррупци. Цхьабакъда, царца къовсам ледаро лелабу, аьлар прокуроро.

Шерлуш боагIа вай мехка неформальни болам. Таханарча дийнахьа 6 эзар гаргга неформальни организаци я вIашагIъелла. Генеральни прокурора аьлар, царех нийсача новкъа йолхачарна гIо де деза. Цхьаболча, наха неформалашца низаца къовсам лоаттабе йоах хIанз. Из нийса хургдац. Административни гIулакхашца, хала дале а, совцалургбар неформальни болам. Цхьабакъда, цунах тIакхета хIама дац. Тоалургдац вай социальни хьал, сервис, дIаяргъяц тикашка аргIаш. ХIаьта цу болам, из нийсача новкъа хьожабича, пайда лургба паччахьалкхенна.

ТIеххьарча хана дукха критика ю цар а прессас а правоохранительни органашта. Дега бохам беча хIамаех дукха дувц. Из вай бехкагIа нийслу, аьлар А. Я. Сухарева. Дукхача шерашка нахах къайла кхухьаш хиннад вай гIулакхаш. ХIанзара гласность кхы а кIоаргъе еза.

Правоохранительни органий болхлой социальни хьал тоадара дечох дувцаш, А. Я. Сухарева белгалдаьккхар кердача шера юристий алапешта ахча тIаккхетаргдолга. Цул тIехьагIа милице болхлой алапеш а лакхде лаьрхIад.

Конференц-зале вIашагIкхийттача наха прокуратурай балха методех, структурах, кадрови политиках лаьца хаттараш дир Генеральни прокурорага.

РСФСР Конституцена (Керттерча Закона) хувцамаши тIатохараши дарах дола

Российски Советски Федеративни Социалистически Республика Закон

Социалистически демократи, халкъа самоуправлени дегIайоалаяр духьа, хоржамий система, халкъа депутатий Советийн правосуде органийн структура а болх а эргабаьккха тоабар духьа, 1988 шера 1 декабрерча «СССР Конституцена (Керттерча Закона) хувцамаши тIатохараши дарах долча» СССР Законацa дувзаденна Советски Федеративни Социалистически Республика Лакхехьарча Совето соцам бу:

I. РСФСР Конституцена укх тайпара хувцамаши тIатохараши де;

1. Корта 10 укх тайпарча редакце хилийта:

«Корта 10

ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ СОВЕТИЙ СИСТЕМА А БАЛХА ПРИНЦИПАШ А

Статья 85. Халкъа депутатий Советаш — РСФСР халкъа депутатий Съездо а, халкъа депутатий Съездаша а, РСФСР Лакхехьарча Совето а, автономни республикий Лакхехьарча Советаша, халкъа депутатий моттигерча Советаша — краевой, областной, автономни областий, автономни округий, районни, городской, городашкарча районни, поселкови, юртийчар хьаю РСФСР пачхьалкхен Iаьдала представительни органий цаI йола система.

Статья 86. РСФСР халкъа депутатий Советий полномочей ха — пхи шу.

Пачхьалкхен Iаьдала йоагI-йоагIача органий полномочей ха чакхъяла бн̌ бутт бисача РСФСР халкъа депутатий а РСФСР халкъа депутатий моттигашкарча Советий халкъа депутатий а хоржамаш ду.

Автономни республикай халкъа депутаташ а автономни республикай моттигашкарча Советий халкъа депутаташ а харжара хаи порядоки белгалъю автономни республикай Конституцеша а законаша а.

Статья 87. Республикански а моттигера а лоархIам бола эггара саготагIа дола дешаш къестаду РСФСР халкъа депутатий Съезда заседанешка а РСФСР Лакхехьарча Совета сессешка а, автономни республикай халкъа депутатий Съездашка, Лакхехьарча Совета сессешка, халкъа депутатий моттигашкарча Советий сессешка е цар референдумашка оттаду.

РСФСР халкъа депутатий Съездо хорж Лакхехьара Совет а РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель а. РСФСР Лакхехьарча Совето вIашагIйолл Президиум. РСФСР халкъа депутатий моттигашкарча Советаша Советий председателаш хорж, хIаьта Лакхехьарча Советаша а халкъа городашкарча, (районашта кара йолча городашкара), поселкови а юртий а Советашкара дIаиккхача президиумаш а.

Автономни республикай Лакхехьара Советаш хорж халкъа депутатий Съездаша, хIаьта Съездаш хьаелга Конституцеш тIа белгал ца даьккхача республикашка — юкъарчал доацаш харжархоша шоаша. Автономни республикай Конституцешка хьежжа вIашагIъехк Лакхехьарча Советий а автономни республикай халкъа депутатий моттигашкарча Советий а Президиумаш, Советий председателаш хорж.

Халкъа депутатий моттигашкарча Советаша хьаю массазара комиссеш, вIашагIъехк исполнительни а распорядительни а, хIаьта иштта царна отчет тела кхыйола а органаш, цар кулгалхой херж, хьежабу е чIоагIбу.

Халкъа депутатий Советаша хоржаш е дIахьежабеш бола гIулакхаш тIара нах, судахошкара дIаиккхача, шоай балха тIа хила йиш яц вIашта оттаьча шин ханал дукхагIа. МоллагIча гIулакха тIара саг ханал хьалха дIаваккха йиш я цо шийна тIадаьхна декхараш леррта кхоачаш ца дой.

Статья 88. Халкъа депутатий Советаша вIашагIъехк шийна чухь пачхьалкхен тIахьожами предприятешка, учрежденешка, организацешка къахьегамхой общественни тIахьожами вIаши тарбеш йола халкъа тIахьожама органаш.

Халкъа тIахьожама органаша шоай компетенцега хьежжа тохкам бу законодательствас дIадехараш, пачхьалкхен программаш а заданеш а кхоачашъяра; пачхьалкхен дисциплина телхаярца, местничество лелаярца, гIулакх ведомствени леладарца, хIаманна доал ца дарца, кхом ца барца, володитаца а бюрократизмаца а къовсам лоаттабу; тIахьожам лоаттабеча кхыча органашта координаци ю; пачхьалкхен аппарата структура а болх а эргабоаккхаш тоабара гIо ду.

Халкъа тIахьожама органий система, компетенци а балха порядок а белгалъю «СССР-ча халкъа тIахьожамах» долча СССР Законо.

Статья 89. Халкъа депутатий Советаша юкъарчал доацаш а шоаш вIашагIъехача органашка гIолла а шоай территореш тIа доал ду пачхьалкхен, боахама, социально-культурни вахара дерригача доакъошта, решенеш тIаийю, уж кхоачашъелга Iалашду, решенеш вахаре кхоачашъяра тIахьожам лоаттабу.

Статья 90. Халкъа депутатий Советий болх вIаштIехьбоаккх дешаш коллективно, паргIатта, корта болаш дувцара а къестадара а кIийлен тIа, исполнительнии распорядительнии органаша, Советаша вIашагIъехкача кхыча органаша царна, къахьегама коллективашта, бахача наха хьалхацка гласность йолаш а хан-ханнахьа отчеташ еш а бу болх, цар балха гражданаш шерра юкъеувз.

Халкъа депутатий Советаша, цар хьаечача органаша теркал ду общественa хетар, республикански а моттигера а лоархIам бола эггара сагатагIа дола дешаш дувца уттаду, шоай балхах а тIайяьча решенеех а гражданашка хан-ханнахьа хоам бу».

2. Корта 11 укх тайпарча редакце хилийта:

«Корта 11

ХОРЖАМИЙ СИСТЕМА

Статья 91. Халкъа депутаташ хорж цхьамандатни е дукхамандатни хоржамий округашка массане дакъа лоацача, нийсачен духхьаларчен харжара бокъонах, къайлагIа кхаж а тоссаш.

Статья 92. Депутаташ харжар массане дакъа лоацаш да: харжа а хержа хила а бокъо я 18 шу даьннача РСФСР гражданий.

Халкъа депутатий шин Совете мара цхьатарра депутат хила бокъо яц РСФСР гражданина.

РСФСР министрий Совета, автономни республикай Министрий Советашта, халкъа депутатий моттигашкарча Советий исполнительни комитетий состава юкъебоагIараш, цу органий председателашкара дIаиккхараш, ведомствай кулгалхой, халкъа депутатий моттигашкарча Советий исполнительни комитетий отделий, управленей кулгалхой, судахой а пачхьалкхен арбитраш а шоаш балха тIа хьожабеча е хоржача Советe депутаташ хила йиш яц.

Хоржамашта юкъе дакъа лацац судо хьаькъала телхалархIа психически цамогаш болча гражданаша, суда решенегIа е прокурора санкцегIа лийца чубоахнача наха, хIаьта иштта суда решенегIа низагIа дарба деча моттигашка бараша.

Статья 93. Халкъа депутаташ харжар цхьатарра бокъо йолаш да: хIара хоржамий округе гIолла харжархочун цхьа голос я; хоржамашка цхьатарра бокъо йолаш дакъа лоац харжархоша.

Статья 94. Халкъа депутаташ харжар духхьалара да: халкъа депутаташ гражданаша хорж юкъарчал доацаш.

Статья 95. Халкъа депутаташ хоржача кхаж къайлагIа тосс: кхаж тоссарий лоIама тIахьожам лоаттабелга дехк.

Статья 96. Хоржамий округашка гIолла халкъа депутаталла кандидаташ оттабе бокъо йолаш я къахьегама коллективаш, общественни организацеш, юкъерча лаьрххIача а лакхерча а дешара заведеней коллективаш, нах баха моттигашкарча харжархой, тIема доакъошкарча тIем тIа гIулакх дерий собранеш.

Халкъа депутаталла кандидаташ дукха е кIезига хилара доазув оттадац. Хоржамашта хьалхарча собране дакъа лоацача хIаране йиш я моллагIа кандидатура оттае, цу даькъе ший яр а.

Халкъа депутаталла кандидаташ шоаш оттабича дениз хоржамашта хьалхарча кампане цхьатарра бокъонаш йолаш дакъа лоацаш ба.

Хоржамий бюллетенешта юкъебахьа йиш йолча кандидатий дукхала доазув оттадац.

Халкъа депутаташ харжара кийчо ярца а хоржамаш чакхдахарца а ювзаенна расходаш ю хоржамаш дара алхха пачхьалкхено хьахьожаьйча средствай чотагIа.

Статья 97. Халкъа депутаташ харжара ю кийчо гуччахьен гласнои чакхйоаккх.

Хоржамаш делга Iалашду хоржамий комиссеша, уж вIашагIъехк къахьегам а коллективай, юкъерча лаьрххIачен лакхерчен дешара заведеней коллективай общественни организацей, нах бахача моттигашкарча а тIема доакъошка тIема гIулакх дерий а харжархой собраней викалех.

РСФСР гражданашта, къахьегама коллективашта, общественни организацешта, юкъерча лаьрххIачен лакхерчен дешара заведеней коллективашта таро лу халкъа депутаталла кандидатий политически, адамий оамалаш паргIатта а массе оагIорахьара а ювца, хIаьта иштта собранешка, кепайоазон тIа, телевидене а радио гIолла а кандидата тIехьа е духьала агитаци е.

Халкъа депутаташ харжара порядок белгалъю СССР, РСФСР а автономни республикай а законаша.

Статья 98. Харжархоша шоай депутаташта наказаш тел.

Халкъа депутатий йоагI-йоагIа Советаш хьеж наказашка, экономически, социальни дегIаахара планаш уттаеча а бюджет вIаштIехьйоаккхача а хана, хIаьта иштта кхыча дешаех решенеш кийчъеча хана теркал ю уж, наказаш кхоачашделга вIаштIехьдоаккх, уж чакхдахарах гражданашка хоам бу».

3. Корта 13 укх тайпарча редакце хилийта:

«Корта 13

РСФСР ХАЛКЪА ДЕПУТАТИЙ СЪЕЗД А РСФСР ЛАКХЕХЬАРА СОВЕТ А

Статья 104. РСФСР пачхьалкхен Iаьдала эггара лакхера орган я РСФСР халкъа депутатий Съезд.

РСФСР халкъа депутатий Съезда бокъо я РСФСР кара дола моллагIа дош дувца а решени тIаэца а.

Алхха РСФСР халкъа депутатий Съезда мара карадац:

1) РСФСР Конституци тIаэцилга, цунна хувцамаши тIатохараши делга;

2) СССР чурчен арахьарчен политика керттерча «лостамашка хьежжа, РСФСР чурен арахьарен политика вIаштIехьйоаккхилга;

3) РСФСР карарча къаман-пачхьалкхен устройства дешаех решенеш тIайиелга;

4) РСФСР административно-территориальни устройства дешаш къестадара порядок белгалъелга;

5) РСФСР-ай кхыча союзни республикаштеи юкъера доазонаш хувцадалара дешаш къоастаделга а СССР халкъа депутатий Съездага чIоагIдайта уж дIачулулга а; нагахьа санна РСФСР территори хувцалуш моттиг хилча СССР Пачхьалкхен доазув хувцадалара дешашка хьожилга;

6) перспективни пачхьалкхен планаш а РСФСР экономически социальнои дегIайоалаяра лоархIамегIйола республикански программаш а чIоагIъелга;

7) РСФСР Лакхехьара Совет хоржилга;

8) РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель хоржилга;

9) РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель хьалхара заместитель а Председатела заместитель а хоржилга;

10) РСФСР Министрий Совета Председатель чIоагIвелга;

11) РСФСР халкъа тIахьожама Комитета председатель, РСФСР Лакхехьарча Суда председатель, РСФСР Керттера пачхьалкхен арбитр чIоагIвелга;

12) РСФСР конституционни надзора Комитет хоржилга;

13) республикански халкъа кхаж тассарах (референдум ярах) йола решенеш тIаэцилга;

14) СССР халкъа депутатий Съезде а СССР Лакхехьарча Совете а законодательни инициатива чакхйоаккхилга.

РСФСР халкъа депутатий Съезда бокъо я РСФСР Лакхехьарча Совето тIайийяь акташ дIаяха.

РСФСР халкъа депутатий Съездо РСФСР законаш а соцамаш а тIайийду РСФСР халкъа депутатех дукхагIбараша тIехьа кхаж тоссе.

Статья 105. РСФСР халкъа депутатий Съезд латт 1068 депутатах:

900 депутат — территориальни хоржамий округашкара;

168 депутат — къаман-территориальни хоржамий округашкара укх нормагIа: 4 депутат хIара автономни республикагара, 2 депутат хIара автономни областагара, цхьа депутат хIара автономни округагара, хIаьта 84 депутат краяшкара, областашкара (автономни образованеш дIаяьхача), городашкара Москвагареи Ленинградагареи.

Территориальни а къаман-территориальни а хоржамий округаш хьаю харжархой дукхалга-кIезигалга диллача керттерча даькъе харжархой цхьан боараме болча моттигашка, йоагI-йоагIа территориальни яраш — РСФСР ерригача территоре тIа, къаман-территориальни яраш — автономни республика, края, областа, городий Москван а Ленинграда а, автономни областа, автономни округа доазонаш тIа.

Статья 106. РСФСР халкъа депутатий Съезд шин хьалхарча заседане гулъю хоржамаш хинна шин беттал дукхагIа ха ялалехьа.

Цо хоржача мандатни комиссе представленегIа РСФСР халкъа депутатий Съездо решени тIаэц депутатий полномочеш нийса хиларах, хIаьта хоржамех дола законодательство толхадаь моттиг нийслой — цхьабола депутаташ харжар нийса ца хиларах йола решени ю.

РСФСР халкъа депутатий Съезд гулъю РСФСР Лакхехьарча Совето.

РСФСР халкъа депутатий Съезда аргIанара заседанеш хул шера цкъа. АргIан йоаца заседанеш гулъю РСФСР Лакхехьарча Совета инициативагIа, РСФСР Лакхехьарча Совета цхьан палата, РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума, РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела, РСФСР халкъа депутатий пхелагIча даькъал кIезигагIа боацарий предложенегIа е пачхьалкхен Iаьдала эггара лакхерча органага гIолла автономни республика инициативагIа, е халкъа депутатий Советага гIолла края, областа, автономни областа, автономни округа инициативагIа.

Хоржамаш хинначул тIехьагIа хула РСФСР халкъа депутатий Съезда хьалхара заседани хьаелл РСФСР халкъа депутаташ харжара йолча Центральни хоржамий комиссе председатела, хIаьта РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель а цун заместителаш а хержачул тIехьагIа, РСФСР халкъа депутатий Съезда заседанеш чакхйоах РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела е цун заместитела.

Статья 107. РСФСР Лакхехьара Совет массаза болх бу РСФСР пачхьалкхен Iаьдала законодательни, распорядительни, тIахьожам лоаттабу орган я.

РСФСР Лакхехьара Совет къайлагIа кхаж а тоссаш хорж РСФСР халкъа депутатий Съездо РСФСР халкъа депутатех, хIаьта цунна отчет луш а я.

РСФСР Лакхехьара Совет латт шин палатах: Республика Советахи Къамий Советахи, дукхалга-кIезигалга диллача цхьан боараме я уж. РСФСР Лакхехьарча Совета палаташ цхьатарра бокъонаш йолаш я.

Республика Совет хорж территориальни хоржамий округашкарча, РСФСР халкъа депутатех, регионера харжархой дукхал теркал а еш. Къамий Совет хорж РСФСР халкъа депутатех къаман-территориальни хоржамий округашкара укх нормагIа: 3 депутат хIара автономни республикагара, цхьа депутат хIара автономни областагара, хIара автономни округагара, 63 депутат краяшкара, областашкара, городашкара Москвагареи Ленинградагареи.

РСФСР халкъа депутатий Съездо оттаьча нормагIа хIара шера кердадоакх Республика Советеи Къамий Советеи цхьадола дакъа.

РСФСР Лакхехьарча Совета хIара палатас хорж палата Председатель а цун заместитель а. Республика Советеи Къамий Советеи председателаша йоагI - йоагIача палатай заседанешта кулгалду, цар чурча распорядкага хьеж.

Палаташа цхьана ю заседанеш чакхйоах РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела, цун заместителаша е шоай аргIагIа Республика Советеи Къамий Советеи председателаша.

Статья 108. РСФСР Лакхехьара Совет хIара шера гулъю РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумо аргIанара сессеш яр духьа, уж шера шозза хул.

АргIан йоаца сессеш чакхйоах РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумо ший инициативагIа е РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела еннача предложенегIа, пачхьалкхен Iаьдала эггара лакхерча органага гIолла автономни республика инициативагIа, е халкъа депутатий Советага гIолла края, областа, автономни областа, автономни округа инициативагIа, е РСФСР Лакхехьарча Совета цхьан палатапа чубоагIарех кхоалагIча даькъал кIезигагIа боацараша дIадехарах.

РСФСР Лакхехьарча Совета сесси латт палаташа къаьст-къаьста а цхьана а чакхйоахача палатай заседанеех, хIаьта иштта уж йоацача хана чакхйоахача РСФСР Лакхехьарча Совета палатай а комитетий а массазарча комиссей заседанеех. Сесси хьа а елл, дIа а къовл палатай къаьст-къаьстача е цхьана еча заседанешца.

РСФСР халкъа депутатий полномочей ха чакхъяьнначул тIехьагIа РСФСР Лакхехьарча Совета полномочеш юс керда хержача РСФСР халкъа депутатий Съездо РСФСР Лакхехьарча Совета керда состав вIашагIйоллалца.

Статья 109. РСФСР Лакхехьарча Совето:

1) РСФСР халкъа депутаташ а халкъа депутатий моттигашкарча Советий халкъа депутаташ а харжара хоржамаш ду;

2) РСФСР халкъа депутаташ харжара Центральни хоржама комиссе состав чIоагIъю;

3) РСФСР Министрий Совета Председатель оттаву, цун представленегIа РСФСР Министрий Совета состав чIоагIъю, цунна хувцамаш ду, РСФСР Министрий Совета предложенегIа хьа а ю, дIа а йоах РСФСР министерстваши РСФСР пачхьалкхен комитеташи;

4) РСФСР халкъа тIахьожама Комитет, РСФСР Лакхехьара суд хорж, краевой, областной, Московски Ленинградски городской судий судахой хорж; РСФСР Керттера пачхьалкхен арбитр хьожаву, РСФСР Пачхьалкхен арбитража коллеги чIоагIъю;

5) ше вIашагIъехкача е хержача органаша, хIаьта иштта ше хьежабеча а хержача а гIулакхаш тIарча наха еча отчеташка хан-ханнахьа ладувгI; РСФСР правительствах а правительства членех а тешам болара дош къестаду;

6) РСФСР ерригача территоре тIа законаш цхьатарра леладелга Iалашду; РСФСР компетенцега хьежжа чакхдоах доалахьен отношенешта, халкъа боахама а социально - культурни гIулакхашта а, бюджетно-финансови системана, къахьегамах мах телара, маьхаш уттадара, налогаш еттара доал делга вIаштIехьдаккхара, гонахьара Iалам лорадар а Iалама ресурсех пайда эцар а, хIаьта иштта кхыдола гIулакхаш чакхдоахача законашца регулировани елга; кодексаш тIаийду;

7) РСФСР гражданий конституционни бокъонаш, паргIатонаш, декхараш Iалашдарца а РСФСР доазон тIа дерригача къамех болча СССР гражданий цхьатарра бокъонаш хиларца а дувзаденна дешаш къестаду;

8) РСФСР законаш доашх;

9) пачхьалкхен Iаьдала а доал дара а республикански, моттигаш-органаш вIашагIйохкареи цар болх бареи порядок оттаю;

10) республикански общественни организацей правовой статус белгалъю;

11) халкъа депутатий моттигашкарча Советий балха лостам тел;

12) РСФСР халкъа депутатий Съездага ювцийта дIачутел керда автономни республикаш, краяш, областаш, республикана карайола городаш, автономни областаш а автономни округаш а хьаярах йола предложенеш;

13) РСФСР халкъа депутатий Съездага чIоагIъяйта дIачутел пачхьалкхен перспективни планий проекташ, РСФСР экономически а социальни а дегIайоалаяра лоархIамегIйола республикански программаш, РСФСР пачхьалкхен бюджета; плана а бюджета а лелама тIехьа тIахьожам лоаттабу, уж кхоачашъярах йола отчеташ чIоагIъю; нагахьа санна эшаш хуле плана а бюджета а хувцамаш ду;

14) ССР Союза законодательствага хьежжа Пачхьалкхен бюджет хьаярга дIайохийта доходаш белгалъю;

15) РСФСР дунен халкъашта юкъерча договорашта ратификаци ю;

16) оборона даькъе керттера мероприятеш кийчъеча а мехка пачхьалкхен кхерамзле Iалашъеча а дакъа лоац;

17) РСФСР пачхьалкхен совгIаташ чIоагIду, РСФСР сийлен цIераш оттаю;

18) РСФСР судаша ха техача гражданашта амнисти ярах республикански акташ арайоах;

19) РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума указаш а соцамаш а, РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела распоряженеш, РСФСР Министрий Совета соцамаш а распоряженеш а дIайоах;

20) нагахьа санна СССР Конституцеца, РСФСР законашца тарлуш деце, автономни республикай Министрий Советий соцамаш а распоряженеш а, халкъа депутатий краевой, областной, городской (республикана карайолча городий) Советий решенеш, халкъа депутатий автономни областной а автономни округий а Советий решенеш дIайоах;

21) нагахьа санна цар РСФСР конституционни бокъонаш телхайой, СССР Министрий Совета соцамашгеи распоряженештеи протест лу, уж чакхйоахилга соцаду, хIаьта нагахьа санна уж СССР а РСФСР а законашта духьала яле, СССР министерствай, пачхьалкхен комитетий, ведомствай акташ чакхъялийтац;

22) СССР Лакхехьарча Совета а цун палатай а акташ, цу органий актай проекташ СССР Конституцеца, СССР халкъа депутатий Съездо тIаийцача СССР законашца тарлуш йий хьажара заключени ех СССР конституционни тIахьожама Комитетагара;

23) РСФСР-а карадола кхыдола дешаш къестаду, духхьал РСФСР халкъа депутатий Съезда карадарашкара дIа мел иккхараш.

РСФСР Лакхехьарча Совето РСФСР законаши соцамаши тIаийду.

РСФСР Лакхехьарча Совето тIаийца законаш а соцамаш а РСФСР халкъа депутатий Съездо тIаийцача законаштеи кхыйолча акташтеи духьала хила йиш яц.

Статья 110. РСФСР халкъа депутатий Съезде а РСФСР Лакхехьарча Совете а законодательни инициатива бокъо я РСФСР халкъа депутатий, Республика Совета а Къамий Совета а, РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума, РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела, РСФСР конституционни надзора Комитета, РСФСР Министрий Совета, пачхьалкхен Iаьдала эггара лакхерча органашка гIолла автономни республикай, халкъа депутатий Советашка гIолла краяй, областной автономни областий а автономни округай а, РСФСР Лакхехьарча Совета палатай массазарча комиссей а комитетий а, РСФСР халкъа тIахьожама Комитета, РСФСР Лакхехьарча суда, РСФСР Прокурора, РСФСР Керттерча пачхьалкхен арбитра.

Шоай республикански органашка гIолла, нагахьа санна уж эце — общественни органашка гIолла законодательни инициатива бокъо йолаш я общественни организацеш а.

Статья 111. РСФСР Лакхехьарча Советага дувцийта дIачуденнача законашка хьож палаташ, шоай къаьст-къаьстача е цхьана еча заседанешка.

РСФСР закон тIаийца лоархI, нагахьа санна РСФСР Лакхехьарча Совета хIара палате цунна тIехьа дукхагIчар кхаж тоссе.

Цун инициативагIа тIаийца е пачхьалкхен Iаьдала эггара лакхерча органага гIолла автономни республика е халкъа депутатий Советага гIолла автономни областа а автономни округа а решенегIа тIаийцача законий проекташ, пачхьалкхен вахара эггара лоархIамегIара кхыдола дешаш РСФСР Лакхехьарча Совета решенегIа дерригача халкъага дувцийта оттаде йиш я.

Статья 112. РСФСР Лакхехьарча Совета карадола моллагIа дешаш дувца бокъо йолаш я РСФСР Лакхехьарча Совета хIара палата.

Республика Совете хьалхарча даькъе дувца доагIа ерригача республикана юкъара лоархIам бола социально-экономически дегIаахара а пачхьалкхен строительства а дешаш; РСФСР гражданий бокъонех, паргIатонех, декхарех дола дешаш.

Къамий Совете хьалхарча даькъе дувца доагIа къамий цхьатарра бокъонаш, къамий, кагийча къамий, къамий группай хьашташ дукхача къамех латтача советски пачхьалкхен юкъарча хьашташца тардеш хулга Iалашдара дешаш; пачхьалкхен строительства а автономни республика, автономни область, автономни округ социально-экономически дегIайоалаяра а боккхача лоархIаме дешаш; къамашта юкъера гIулакхаш доагIача бесса леладара РСФСР законодательство эргадаьккха тоадар.

Ший компетенце долча дешаех хIара палатас соцамаш тIаийду.

Цхьай палатас тIаийца соцам, дIачубаланза баргбоацаш хилча, вокх палатага дIачулу, нагахьа санна цо из тIаэце, РСФСР Лакхехьарча Совета соцам хул цох.

Нагахьа санна Республика Советанеи Къамий Советанеи юкъе цхьа барт ца хуле, дош дIачулу цхьан боараме шоай викалаш юкъе а болаш палаташа вIашагIъеллача согласительни комиссега, цул тIехьагIа дош шозлагIа дувц Республика Советои Къамий Советои цхьана еча заседане. ТIаккха а цхьа барт ца хуле, дош дувцийта дIачулу РСФСР халкъа депутатий Съездага.

Статья 113. РСФСР Лакхехьарча Совета Президиум РСФСР Лакхехьарча Совета отчет луш орган я, цо вIаштIехьбоаккх РСФСР халкъа депутатий Съездеи РСФСР Лакхехьарча Советеи болх, РСФСР Конституце тIа а РСФСР законаш тIа а белгалъйь кхыйола полномочеш чакхйоах.

Шоашкарча гIулакхашка хьежжа РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумана чубоагIа: РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель, РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела Хьалхара заместитель, РСФСР Лакхехьарча Совета заместитель. Республика Совета а Къамий Совета а Председателаш. РСФСР халкъа тIахьожама Комитета председатель, РСФСР Лакхехьарча Совета массазарча комиссей, палатай комитетийн председателаш.

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумана керте латт РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель.

Статья 114. РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумо:

1) гулъю РСФСР Лакхехьарча Совета сесси;

2) РСФСР халкъа депутатий Съезда заседанеш а РСФСР Лакхехьарча Совета сессеш а кийчъелга вIаштIехьдоаккх;

3) РСФСР Лакхехьарча Совета массазарча комиссейи комитетийи балха координаци ю;

4) РСФСР халкъа депутаташта цар шоай полномочеш кхоачашъеча новкъостал а ду эшаш йолча информацеца уж Iалаш а бу;

5) РСФСР Конституци нийса лелаяра тIахьожам лоаттабу, РСФСР Конституци а РСФСР законаш а автономни республикай Конституцешцеи законашцеи тарлуш хулга Iалашду;

6) халкъа голосованеш (референдумаш) кийчъелгеи чакхйоахилгеи, хIаьта иштта РСФСР законий проекташи пачхьалкхен вахара кхыдола лоархIамегIа дола дешаши халкъага дувцийталга вIаштIехьдоаккх;

7) РСФСР пачхьалкхен совгIаташ дIател; РСФСР сийлен цIераш техк;

8) РСФСР дагалоацамеи белгала долеи денош уттаду;

9) РСФСР гражданалла дIаэц; РСФСР гражданаллара дIавалара, хьулавала моттиг ялара хьакъехьара дешаш къоастаду;

10) РСФСР судаша суд яьча гражданашта гешт делга чакхдоаккх;

11) РСФСР дипломатически викалаш кхыча мехкий пачхьалкхенашкеи дунен халкъашта юкъерча организацешкеи дIа а хьежабу юха а бех;

12) ше йолча аккредитованни болча кхыча мехкий пачхьалкхений дипломатически викалашкара верительнии отзывнии грамоташ хьаийю;

13) кепадетт РСФСР законаши РСФСР халкъа депутатий Съездо, РСФСР Лакхехьарча Совето, РСФСР Лакхехьара Совета Президиумо, РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела тIаийца кхыйола акташи:

14) РСФСР законегIа лаьрхIа кхыйола полномочеш кхоачашъю.

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумо указаш а арадоах соцамаш а тIаийду.

Статья 115. РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель Российски Советски Федеративни Социалистически Республика лакхарча гIулакха тIара саг а ва мехка чухьи дунен халкъашта юкъерча гIулакхашкеи цун викал а ва.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель хорж РСФСР халкъа депутатий съездо РСФСР халкъа депутатех къайлагIа кхаж а тоссаш пхе шера лаьрхIа а вIаштта шин ханал дукхагIа ца хоржаш а. Из моллагIча хана къайлагIа кхаж а тоссаш РСФСР халкъа депутатий Съездо юхаваккха йиш йолаш ва.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатель РСФСР халкъа депутатий Съездаи РСФСР Лакхехьарча Советаи отчет тела езаш ва.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела:

1) РСФСР халкъа депутатий Съездои РСФСР Лакхехьарча Советои дувца доагIаш дола дешаш кийчдара юкъара кулгалделга чакхдоаккх; РСФСР законаштеи РСФСР халкъа депутатий Съездо, РСФСР Лакхехьарча Совето, РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумо тIаийцача кхыйолча акташтеи кIал кулг язду;

2) РСФСР халкъа депутатий Съездеи РСФСР Лакхехьарча Советеи республикерча хьалах а цун чурчен арахьарчен политика лоархIамеча дешаех а йола, РСФСР обороноспособности кхерамзлеи Iалашъяра юкъе дакъалацарах йола докладаш уттаю;

3) РСФСР халкъа депутатий Съезде РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела хьалхара заместитель а заместителаш а харжара йола кандидатураш, хIаьта иштта РСФСР конституционни надзора Комитета персональни составах йола предложенеш уттаю;

4) РСФСР Лакхехьарча Совете уттаю РСФСР Министрий Совета Председателалла, РСФСР халкъа тIахьожама Комитета Председателалла, РСФСР Лакхехьарча суда Председателалла, РСФСР Керттерча пачхьалкхен арбитралла хьожаяра е харжара йола кандидатураш, хIаьта цул тIехьагIа уж гIулакхаш тIара нах РСФСР халкъа депутатий Съезде чIоагIбайта оттабу;

5) переговораш а ю РСФСР дунен халкъашта юкъерча договорашта кIал кулгаш а язду.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела распоряженеш тел.

РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела хьалхарча заместитела а РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела заместитела а РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела полномочегIа цун цхьацца йола функцеш кхоачаш а ю Председатела метта болх а бу, нагахьа санна из тIераваьлча е цунна ший декхараш кхоачашде ца могача хана.

Статья 116. Республика Советои Къамий Советои РСФСР Лакхехьарча Совета членех, РСФСР кхыча халкъа депутатех хорж палатай массазара комиссеш законопроектий болх бара, РСФСР Лакхехьарча Совето леладе доагIа дешаш хьалххагIе дувцаран кийчдаран, хIаьта иштта РСФСР законаши РСФСР халкъа депутатий Съездо а РСФСР Лакхехьарча Совето а тIаийца кхыйола решенеши кхоачашъе гIо дара, пачхьалкхен органийн организацейи балха тIехьа тIахьожам лоаттабара.

Уж гIулакхаш дара РСФСР Лакхехьарча Совета палаташа паритетни хьисапе вIашагIйохка йиш я РСФСР Лакхехьарча Совета комитеташ.

РСФСР Лакхехьарча Совето, цун хIара палата вIашагIйохк, эшшача хана, следственни, ревизионни, кхы моллагIча дешагIа йола комиссеш.

РСФСР Лакхехьарча Совета палатай массазара комиссеши комитеташи РСФСР Лакхехьарча Совето оттаьча нормегIа хIара шера кердайоах.

Статья 117. Законаши РСФСР халкъа депутатий Съезда, РСФСР Лакхехьарча Совета кхыйола решенеши, цун палатай соцамаш, массаза яхар санна, тIаэц РСФСР Лакхехьарча Совета палатай йоагI-йоагIача массазарча комиссешка е комитеташка проекташ хьалххагIе йийцачул тIехьагIа.

РСФСР Министрий Совета, РСФСР халкъа тIахьожама Комитета, РСФСР Лакхехьарча Суда, хIаьта иштта РСФСР Пачхьалкхен арбитража коллеге составе гIулакхаш тIара нах хьожабелгеи хоржалгеи ду РСФСР Лакхехьарча Совета палатай йоагI-йоагIача массазарча комиссей е комитетий заключенеш йолаш яле.

Еррига пачхьалкхен а общественни а органаш, организацеш, гIулакхаш тIара нах декхарийла ба палатай комиссеша, РСФСР Лакхехьарча Совета комиссешеи комитеташеи дIадехараш кхоачашде, царна эшаш йола материалаши документаши дIатела.

Комиссейи комитетийи рекомендацеш пачхьалкхени общественнии органаша, учрежденеша, организацеша ювцанза яргйоацаш я. Ювцарах хьахинначуни де лаьрхIарийн хьакъехьа хоам бе беза оттаьча ханна комиссешкеи комитеташкеи.

(Йистедоалар 3-ча оагIо тIа).

РСФСР Конституцена (Керттерча Закона) хувцамаши тIатохараши дарах дола

Российски Советски Федеративни Социалистически Республика Закон

(Ипетедоалар. Доалалур 2-ча оагIо тIа).

Статья 118. РСФСР халкъа депутата бокъо я РСФСР халкъа депутатий Съезда заседанешка а РСФСР Лакхехьарча Совета сессешка а РСФСР Лакхехьарча Совета Председателга, РСФСР Министрий Советага, РСФСР халкъа депутатий Съездон РСФСР Лакхехьарча Советон вIашагIйохкаш е хоржаш йолча кхыча органий кулгалхошка хIаьта иштта СССР министерствай, пачхьалкхен комитетий, ведомствай, РСФСР територе тIарча союзни доалахьарча предприятий, учрежденей, организацей кулгалхошка запрос оттае. Запрос шийга йоагIаш йола орган е гIулакха тIара саг декхарийла ва устни е яздаь жоп дала Съезда цу заседане е РСФСР Лакхехьарча Совета цу сессе кхаь денал тIех ца доалийташ.

РСФСР халкъа депутаташ служебни е производственни декхараш кхоачашдарах мукъабовл РСФСР халкъа депутатий Съезде, РСФСР Лакхехьарча Советe, цун палаташка, комиссешкеи комитеташкеи, хIаьта иштта бахача наха юкъе депутатски болх бара эшача хаьддача хана. РСФСР Лакхехьарча Совета составе хержа бола РСФСР халкъа депутаташ служебни е производственни декхарех мукъабовла йиш я РСФСР Лакхехьарча Совете шоай полномочеш мел йолча хана.

РСФСР халкъа депутат уголовни бехктокхаме оза, лаца е судебни порядкагIа цунна административни бехк бе йиш яц РСФСР Лакхехьарча Совета пурам доацаш, хIаьта цун сессешта юкъерча хана — РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума пурам доацаш.

Статья 119. РСФСР конституционни надзора Комитет РСФСР халкъа депутатий Съездо хорж итт шера йолча хана политикай праваи даькъерча специалистех шийна составе Председатель, Председателa заместитель, Комитета 13 член а волаш.

РСФСР конституционни надзора Комитете харжа бола нах цу цхьан ханна хила йиш яц комитета поднадзорни акташ арайоахача органий составе.

РСФСР конституционни надзора Комитете хержа бола йиш яц Комитета подачашдеча хана шоай лоIаме а ба РСФСР Конституце яххар мара де дезаш а бац.

РСФСР конституционни надзора Комитето:

1) ший инициативагIа е РСФСР халкъа депутатий Съездо тIадиллaрагIа Съезде дIачулу, Съезде ювца йоагIа РСФСР законий проекташ РСФСР Конституцега хьежжа хиларах йола заключенеш;

2) ший инициативагIа, РСФСР халкъа депутатий Съездо тIадиллaрагIа, РСФСР Лакхехьарча Совета, автономни республикай пачхьалкхен Iаьдала лакхерча органий предложенегIа РСФСР Лакхехьарча Советага дIачулу РСФСР Лакхехьарча Совета а цун палатай а акташ, хIаьта иштта цу органа актай проекташ, РСФСР Конституцеген РСФСР халкъа депутатий Съездо тIаийцача РСФСР законашкеи хьежжа хиларах йола заключенеш;

3) бIарг тIалоаттабу РСФСР Конституцегеи РСФСР законашкеи хьежжа автономни республикай конституцеши законаши, РСФСР Министрий Советеи автономни республикай Министрий Советийи соцамаши распоряженеши, халкъа депутатий краевой, областной, городской (республика (РСФСР) доалахьарча городий) халкъа депутатий Советий, автономни областий халкъа депутатий Советий решенеш хилийтара;

4) ший инициативагIа е РСФСР халкъа депутатий Съездо тIадиллaрагIа, РСФСР Лакхехьарча Совета, цун палатай, РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума, РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела, РСФСР Лакхехьарча Совета палатай массазарча комиссейи комитетийи, РСФСР Министрий Совета, автономни республикай пачхьалкхен Iаьдала лакхерча органий предложенегIа заключенеш лу РСФСР Конституцегеи РСФСР законашкеи хьежжа кхыйолча пачхьалкхен органийи общественни организацейи акташ хилийтара хьакъехьа.

Нагахьа санна акт е цун цхьаццайола положенеш РСФСР Конституцеца е РСФСР законашца нийслуш йоацилга гучадаьлча РСФСР конституционни надзора Комитето акт араяькхача органага дIайохьийт ший заключени, даь гIалаташ дIадахара. Цу тайпара заключени Комитето тIаэцаро кхоачаш ца яйташ соцаю РСФСР Конституцеца е РСФСР законаца нийслуш йоаца акт е цун къаьст-къаьста положенеш.

РСФСР конституционни надзора Комитета бокъо я РСФСР Конституцеца е РСФСР законаца нийслуш йоаца царна подотчетни йолча органий е гIулакхаш тIарча наьха акташ дIаяхара хьакъехьа РСФСР халкъа депутатий Съезде, РСФСР Лакхехьарча Совете е РСФСР Министрий Совете представлени яла.

РСФСР конституционни надзора Комитета болх вIаштIехьбоаккхилген цун порядоки белгалйоаккх ССР Союзаи РСФСР-еи законодательстваца.

Статья 120. РСФСР халкъа депутатий Съездои РСФСР Лакхехьарча Советои тIахьожам лоаттабу шоашта подотчетни мел йолча пачхьалкхен органий балха.

РСФСР Лакхехьарча Совето лостам тел халкъа тIахьожама органий системана керте латтача РСФСР халкъа тIахьожама Комитета балха.

Халкъа тIахьожама органий болх вIаштIехьбоаккхилген порядоки белгалйоаккх СССР халкъа тIахьожамах долча Законо.

Статья 121. РСФСР халкъа депутатий Съезда, РСФСР Лакхехьарча Совета а цар органий а балха порядок белгалйоаккх РСФСР халкъа депутатий Съездеи РСФСР Лакхехьарча Советеи Регламентаца а РСФСР Конституце ларда тIа арадоахача РСФСР кхыча законашца а.

«Суди арбитражи» яхача 21-ча керта 164, 165, 167 статьяш укх редакцегIа дIаязъе:

«**Статья 164.** РСФСР ерригa судаш вIашагIйохк судахойи халкъа заседателашии харжара хьисапе.

Районни (городской) халкъа судий халкъа судахой хорж автономни республикай йоагI-йоагIача Лакхехьарча Советаша, халкъа депутатий краевой, областной, Московски Ленинградски городской Советаша, автономни областийи автономни округийи халкъа депутатийи Советаша.

Краевой, областной Московски, Ленинградски городской судий судахой хорж РСФСР Лакхехьарча Совето.

РСФСР Лакхехьарча Суда, автономни республикай Лакхехьарча судий, автономни областийи автономни округайи судий судахой хорж йоагI-йоагIача РСФСР Лакхехьарча Совето, автономни республикай Лакхехьарча Советаша, автономни областийи автономни округайи халкъа депутатий Советаша.

Районни (городской) халкъа судий халкъа заседателаш хорж гражданий собранешка уж бахача е цар болх беча моттигашка гучча хьа голосовани а еш, хIаьта лакхехьа латтача судий халкъа заседателаш — халкъа депутатий йоагI-йоагIача Советаша.

Ерригача судий судахой итт шера лаьрхIа хорж. Ерригача судий халкъа заседателаш хорж пхе шера лаьрхIа.

Судахойи халкъа заседателаши бехктокхаме ба уж хержача органашта е харжархошта хьалхашка, царна хьалхашка отчеташ еш а законо оттаьча порядкагIа цар юхабеха йиш йолаш а ба.

Статья 165. РСФСР Лакхехьара Суд РСФСР лакхера судебни орган а я РСФСР судий судебни балха тIахьожам лоаттабеш а я. РСФСР Лакхехьара Суд латт Председателах, цун заместителех, членех, халкъа заседателех».

«**Статья 167.** Судахойи халкъа заседателаши шоай лоIаме а ба законо яхар мара деш а бац.

Судахоштеи халкъа заседателаштеи хьалаш Iалашду духьале йоаццаш а эффективно а цар бокъонаши декхараши кхоачашдергдолаш. Правосуди кхоачашъеча судийи халкъа заседателийи балха моллагIча тайпара юкъегIерталга хила йиш йолаш дац, из дича законагIа бехктокхаме а оз.

Судахойи халкъа заседателаши законо лорабеш хилар, хIаьта иштта уж шоай лоIаме хилара кхыйола гарантеш СССР-е судий статусах долча Законои ССР Союза а РСФСР а кхыйолча законодательни акташеи увттаю».

II. РСФСР Конституце 10, 11, 13 кортош кердача редакцегIа хиларца дувзаденна цар тIара хьадоагIаш дола хувцамаши тIатохараши юкъе хьо РСФСР Конституце укх статьяшта:

1. 74-гIча статьяй хьалхарча даькъа «ССР Союза доалахьа» яхача дешашта тIехьа «СССР халкъа депутатий Съезде» яха дешаш тIатоха.

2. 100-гIа статья укх редакцегIа дIаязъе:

«**Статья 100.** Депутата, массаза яхар санна, ший полномочеш кхоачашъю производственни е служебни балхах дIа а ца хадаш.

РСФСР халкъа депутатий Съезда заседанеш, РСФСР а автономни республикай а Лакхехьарча Советий халкъа депутатий моттигашкарча Советий сессеш йолча хана, хIаьта иштта законагIа лаьрхIача кхыча ханашка депутатски полномочеш кхоачашъеш депутат мукъавоалийт производственни служебни декхараш кхоачашдарах, депутатски болх барца ювзаенна цун расходаш йоагI-йоагIача республикански е моттигерча бюджета средствай чотагIа юхаметта а оттаеш».

3. 101-гIча статьяй хьалхара дакъа укх редакцегIа дIаязде:

«Депутата запрос яла бокъо я йоагI-йоагIача пачхьалкхен органашка а гIулакхаш тIарча нахага а, хIаьта уж запроса жоп дала декхарийла а ба халкъа депутатий Съезде, Лакхехьарча Совета, халкъа депутатий моттигерча Совета сессе».

4. 103, 123, 124 статьяш укх редакцегIа дIаязъе:

«**Статья 103.** Депутат декхарийла ва ший балхах, РСФСР халкъа депутатий Съезда, Лакхехьарча Совета е халкъа депутатий моттигерча Совета балхах ше депутаталла кандидат оттаваьча харжархошта, коллективашта, общественни организацешта хьалхашка отчет тела.

Харжархой тешам боабаь депутат моллагIча хана юхаваккха йиш я законо оттаьча порядкагIа дукхагIболча харжархой решенегIа».

«**Статья 123.** РСФСР Министрий Совет вIашагIйолл РСФСР Лакхехьарча Совето Республика Советои Къамий Советои цхьана яьча заседане цун составе РСФСР Министрий Совета Председатель, Председатела хьалхара заместителаш а, заместителаш а, РСФСР министраш, РСФСР пачхьалкхен комитетий председателаш а болаш.

РСФСР Министрий Совета состава должностагIа юкъебоагIа автономни республикай Министрий Советий председателаш.

РСФСР Министрий Совета Председатела представленегIа РСФСР Лакхехьарча Совето РСФСР правительствана юкъебоалабе йиш я РСФСР кхыча органийи организацейи кулгалхой.

РСФСР Министрий Совето ший полномочеш Iойохк керда хержача РСФСР Лакхехьарча Совета хьалхашка цун хьалхарча сессе.

Статья 124. РСФСР Министрий Совет РСФСР халкъа депутатий Съездаи РСФСР Лакхехьарча Советаи хьалхашка бехктокхаме а я царна отчет тела езаш а я.

Керда вIашагIъеллача РСФСР Министрий Совето РСФСР Лакхехьарча Советага ювцийта оттаю ший полномочеш мел йолча хана бергболча балха программа.

РСФСР Министрий Совето кIезигагIа йича а шера цкъа отчет ю ший балхах РСФСР Лакхехьарча Совета хьалхашка».

5. 125-гIча статьяй хьалхара дакъа укх редакцегIа дIаязде:

«РСФСР Министрий Совет бокъо йолаш я РСФСР кара дола пачхьалкхен доалдара дерригa дешаш къестаде, РСФСР Конституцега хьежача, РСФСР халкъа депутатий Съезда, РСФСР Лакхехьарча Совета, цун Президиума, РСФСР Лакхехьарча Совета Председатела компетенцена чудоагIаш уж доацандаь».

6. 127-гIа статья укх редакцегIа дIаязъе:

«**Статья 127.** РСФСР Министрий Совето СССР а, РСФСР а законий, СССР халкъа депутатий Съезда а СССР Лакхехьарча Совета а, РСФСР халкъа депутатий Съездеи РСФСР Лакхехьарча Советеи кхыйолча решеней, СССР Министрий Совета соцамийи распоряженейи ларда тIа а уж кхоачашъеш а соцамаши распоряженеши арайоах, уж кхоачаш мишта ю хьож. РСФСР Министрий Совета соцамаши распоряженеши кхоачашъе езаш я РСФСР ерригача територе тIа».

7. 129-ча статьяй дилагIча даькъа тIара «СССР, РСФСР законий, СССР Лакхехьарча Советеи цун Президиумеи, РСФСР Лакхехьарча Советеи цун Президиумеи кхыйолча решеней ларда тIа а уж кхоачашъеш а» яха дешаш хувца деза «СССР, РСФСР законий, СССР халкъа депутатий Съезда а СССР Лакхехьарча Совета а, РСФСР халкъа депутатий Съездеи РСФСР Лакхехьарча Советеи кхыйолча решеней ларда тIа а уж кхоачашъеш а» яхача дешашца».

8. 131-гIеи 132-гIеи статьяш укх редакцегIа дIаязъе:

«**Статья 131.** Автономни республикай пачхьалкхен Iаьдала лакхехьара органаш я халкъа депутатий Съездаш, хIаьта халкъа депутатий Съездаш хьаеш йоацача автономни республикашка — Лакхехьара Советаш:

Статья 132. Автономни республикай халкъа депутатий Съездий а Лакхехьарча Советий а полномочеш, структура, болх бара порядок автономни республикай Конституцецеи законашцеи белгалъяьха я».

9. 133-ча статья тIара дIадаккха шоллагIдола дакъа.

10. 134-гIа статья укх редакцегIа дIаязъе:

«**Статья 134.** Автономни республика Министрий Совето СССР, РСФСР, автономни республика законий, СССР халкъа депутатий Съездеи СССР Лакхехьарча Советеи, РСФСР халкъа депутатий Съездеи РСФСР Лакхехьарча Советеи автономни республика Лакхехьарча Советеи кхыча решеней, СССР Министрий Советеи РСФСР Министрий Советеи соцамий а распоряженей а ларда тIеи уж кхоачашъеши арадоах соцамаш а распоряженеш а, уж мишта кхоачашъю хьож. Автономни республика Министрий Совета соцамаши распоряженеши кхоачашъянза яргйоацаш я автономни республика ерригача територе тIа».

«**Статья 137.** Краяшка, областашка, автономни областашка, автономни округашка, районашка, городашка, городашкарча районашка, поселкашка, юрташкарча нах бахача моттигашка, РСФСР-ен автономни республикайи законашка хьежжа вIашагIъехначa кхыча административно - территориальни единицашка пачхьалкхен Iаьдала органаш я халкъа депутатий йоагI-йоагIаш йола Советаш».

«**Статья 141.** Халкъа депутатий краевойи областнойи Советий, автономни областийи автономни округайи халкъа депутатий Советий, районни, городской (района кара йолча городашкара дIанихкарашка), городашкарча районни халкъа депутатий Советий сессеш гулъю цар президиумаша, кIезигагIа гулйича а шера кхозза.

Городской (района кара йолча городашка), поселкай, юртий халкъа депутатий Советий сессеш гулъю цар председателаша, кIезигагIа гулйича а шера диазза.

Духхьал сессешка мара къестадеш доацача дешай гом оттабу РСФСР халкъа депутатий моттигашкарча Советий законегIа».

11. 145-гIа статья 17-ча керта тIа дIаннйсъе, укх редакцегIа дIа а язъеш:

«**Статья 145.** Краевой, областной, автономни, областий, автономни округай, районий, городий, городашкарча районий халкъа депутатий Советий болх вIаштIехьбоаккх Советий председателаш керте латтача цар президиумаша, хIаьта городской (района карарча городашка), поселковии юртийи Советашка — цу Советий председателаша».

12. Статьяш 146, 147, 151, 185 укх редакцегIа дIаязъе:

«**Статья 146.** Халкъа депутатий моттигашкарча Советий исполнительни распорядительни органаш я цар хьахоржаш йола исполнительни комитеташ.

Исполнительни комитеташа кIезигагIа йича а шера цкъа отчет ю шоаш хержача Советашта хьалхашка, хIаьта иштта къахьегама коллективайи гражданаш бахача моттигашкарчеи собранешка.

Моттигашкарча Советий исполнительни комитеташ юкъарчал доаццаш подотчетни я шоаш хержача Совета санна лакхехьа латтача исполнительни распорядительни органа а.

«**Статья 147.** Халкъа депутатий моттигашкарча Советий исполнительни комитеташа кулгалду шоаш хержача Советий а пачхьалкхен Iаьдалеи доалдареи лакхехьа латтача органий а решеней ларда тIа йоагI-йоагIача Советий територе тIарча пачхьалкхен, боахама, социально-культурни гIирсаш хьалдара.

Халкъа депутатий моттигашкарча Советий исполнительни комитетий компетенци а пар балха порядок а белгалйоаккх ССР Союза, РСФСР, автономни республикай законодательстваца».

«**Статья 151.** Исполнительни комитетий отделаши управленеши вIашагIйохк халкъа депутатий краевой, областной Советаша, автономни областийи автономни округайи халкъа депутатий Советаша халкъа депутатий районни, городской, городашкарча районий Советаша, хIаьта шоай балха тIехь Советаштеи исполнительни комитеташтеи санна пачхьалкхен доалдара лакхехьа латтача йоагI-йоагIача органашта кара а я».

«**Статья 185.** РСФСР Конституци хувца йиш я дукхагIбараша, РСФСР берригача халкъа депутатех кхо дакъа дича шин даькъал кIезигагIа боацараша тIаийцача РСФСР халкъа депутатий Съезда решенегIа».

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума Председатель В. ВОРОТНИКОВ.

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. ЧИСТОПЛЯСОВ.

Москва, Кремль.
1989 шера 27 октябрь.

РСФСР Лакхехьарча Совета соцам

«РСФСР КОНСТИТУЦЕНА (КЕРТТЕРЧА ЗАКОНА) ХУВЦАМАШИ ТIАТОХАРАШИ ДАРАХ» ДОЛА РСФСР ЗАКОН ЮКЪЕДОАЛАДАРА ПОРЯДКАХ

1989 шера 27 откябре «РСФСР Конституцена (Керттерча Закона) хувцамаши тIатохараши дарах» дола РСФСР Закон тIаэцарца дувзаденна Российски Советски Федеративни Социалистически Республика Лакхехьарча Совето **соцам бу:**

Статья 1. РСФСР Лакхехьарча Совета, автономни республикай Лакхехьарча Советаша, халкъа депутатий моттигерча Советаша шоай полномочеш кхоачашъю 1978 шерарча РСФСР Конституцега, автономни республикай долаш долча Конституцешка хьежжа РСФСР, автономни республикай, халкъа депутатий моттигерча Советашка депутаташ харжжалца, хIаьта иштта, РСФСР Лакхехьарча Совета, автономни республикай Лакхехьарча Советий Президиумаша, халкъа депутатий моттигерча Советий исполнительни комитеташа керда Лакхехьарча Советий Президиумаша исполнительни комитеташи вIашагIйохкалца.

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумана РСФСР халкъа депутаташ хартIадуллалда РСФСР халкъа депутатий Съезд гулъелга, Съезда заседанешта кийчо яр вIаштIехьдоакхилга, хIаьта иштта, нагахьа санна, эшаш хулe РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума 1989 шера 27 октябре арадаьнача РСФСР Закона редакцех РСФСР Конституце 114 статьяс шийна енна кхыйола полномочеш кхоачашъелга.

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиумо арадаьха, бакъда, цхьайттазлагIа хержача РСФСР Лакхехьарча Совете дийца доаца указаш РСФСР халкъа депутатий Съездас хержача РСФСР Лакхехьарча Совете дувца оттадолда.

Статья 2. РСФСР Конституце 86 статья тIа оттаяь халкъа депутатий Советий пхе шерага кхаччалца полномочеш хилар РСФСР халкъа депутатий моттигерча Советашта а доагIа, уж керда гулъяьчул тIехьагIа.

Статья 3. РСФСР Лакхехьарча Совета, автономни республикай Лакхехьарча Советашта подотчетни йолча пачхьалкхен органашеи гIулакхаш тIарча нахеи шоай полномочеш кхоачашъю РСФСР халкъа депутатий Съездо, РСФСР Лакхехьарча Советои автономни республикай Лакхехьарча Советашеи йоагIаш йола органаш вIашагIйохкалцеи цу балхаш тIа уж юхадIатIабахийталцеи.

Статья 4. 1989 шера 27 октябре арадаьнача РСФСР Закона редакцех РСФСР Конституце 87, 92 статьяй гражданин цхьан ханна халкъа депутатий шин Совета мара депутат хила йиш ца хилара, хIаьта иштта Советаша балха тIа хоржаш е хьожавеш вола саг халкъа депутаталла харжа йиш ца хилара, цхьатарра шин ханал совгIа из цу балха тIа кхы хила йиш ца хилар чIоагIдеш йола положенеш юкъейоалаю керда гулъяь халкъа депутатий Советаш хержача, иштта цар балха тIа хьожавича е хержача.

Статья 5. Судахошеи халкъа заседателашеи шоай полномочеш кхоачашъю 1989 шера 27 октябре арадаьнача РСФСР Закона редакцех РСФСР Конституце 164 статья тIа оттаяьча порядке судахой керда состав харжжалца.

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума председатель В. ВОРОТНИКОВ.

РСФСР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. ЧИСТОПЛЯСОВ.

НАЬХА ТЕРКО ЕШ ХИЛЧА

Дика толамаш доахаш къахьегаш ба укх деношка Сунженски района Г. К. Орджоникидзе цIерагIча колхоза хьайбаш леладераш. Нийс бетта пачхьалкхенга шура йохкара план 123 тонн йолаш ехкар 129 тонн я. ХIаьта, дулх, план 960 тонн йолаш, 962 тонн дехкад. ДIадахача шера цу юкъа дIаеннача продукташца нийсйича укх шера цар ехкараш дуккха дукхагIа я.

Хьайбай продукташ кхы тIа дукхагIа яха гIерташ тIатеIIа балхаш деш ба уж хIанз а. Вешта аьлча, карарча шера хьайбай продукташ йохкара планаш а тIаийца социалистически декхараш а ханал хьалха кхоачашдетаро хулийташ цIенхаштта лард еллай колхоза хьайбаш леладераша.

Уж толамаш даха цар аьттув баьннаб хьайбай боахам дегIабоалабергбола наькъаш а лехаш продукташ алсамъяха цар низ дIакхачарах. Шортта йол, силос, концентраташ иштта кхыдола доакъар Iалашдаьд укхаза, цунца аьттув баргба рационо дIадеххача тайпара из хьайбашта дIадала. Доаркашеи скотникашеи хьинаре къахьегаргдола материальнии моральнии хьалаш вIаштIехьдаьхад. Иштта хIара бетта балха итогаш ю, социалистически яхье котбаьннарашта премеш а маьхе совгIаташ а тел.

— Сога хаьттача, доахана лу шура, царна тIакхета дулх дукха хилара керттера бахьан, доакъар эшшача боараме а дика а хилар да, — йоах колхоза керттерча экономиста А. Хакиева. — Рационо дIадеххача тайпара из хьайбашта дIателар. Иштта боахаме боагIача тайпара къахьегам вIаштIехьбаккхар, производственни дисциплина чIоагIъяр.

ДикагIча оагIорахьа эргадаьха чакхдоах укхаза зооветеринарни гIулакхаш а. Цар бокъонаша дIадеххача тайпара, цхьа мероприяти йитац ханнахьа кхоачаш ца еш. Цудухьа кIезига хул Iаьхара дисаи цамогаш хиннеи доахан. Иштта боккха теркам тIабохийт шоаш хьалкхедеча шинарех дукха шура луш дола хьайбаш хьахилийтара а.

— Ер шу доладелча деиз арендагIа болх беш я тха фермаш, — йоах А. Хакиева. — Цу хьисапе болх бе уж дIаболабеннача хана, тоъал ха яьккхар цар болх лерттIа дIа ца бодаш. Бакъда, тIехьагIо подрядагIа кхета а кхийтта, лакха толамаш даха баьлар уж. Укхаза хаттар отт. Фуд царна цу арендо деннар? Сога хаьттача, хьалха санна доацаш, балхацара безам хIанз лакха ба болхлой, иштта производственни дисциплина а чIоагIъеннай. ХIаьта, хьайбай продуктивность лакхъяларга хьежжа болхлой алапи а тоъал лакхденнад. Юххера а, эггара лоархIаме дар да шоай балха моттигашка уж бизза дай хилар. ХIанз хIаране кхетаду, шийгара яьннача ледарлоно ерригача фермана новкъарло ергхилар.

— Халонех кхераш саг вац укхаза, — йоах дояркас Хь. Оздоевас. — Мел доккха из хиларах, моллагIа дукъ дIатIаэца кийча ва тха хIара болхло.

Бакълув Хьанифа. Из шеа я цу гIулакхе доккха дакъа лоацаш. Колхоза хьалха латтача доаркаех цаI я из. ХIара кхоабача Iаттагара шера план 1500 килограмм йолаш хIанзлехьа из план тIехкхоачашъяьй цо.

Хьанифас укхаза болх бу дукха ха я, массаза йоах цун цIи хьалха латтача хьайбаш леладерашта юкъе.

Коллективе сий ду цун, эггара хьалха, цо болх дика беш хиларах, эшаш моттиг хилча гIо де из кийча хиларах.

Ший болх хьинаре барал совгIа, раьза а йолаш дIалу цо ший йIаьхий опыт, къонача доаркашта, хьайбаш леладеча къахьега болабеннарашта.

Цо санна, овсарле лакха йолаш болх бу Хашиева ПаьтIамата а. Укх шера хIара кхоабача Iаттагара шура яккхара план кхоачаш а яь, тIадоагIача шера чотагIа болх беш я ПаьтIамат.

Хьайбаш леладерий социальни а бытовой а хьалаш дика кхоачашду укхаза. Керда газеташ, журналаш деша, радиога ладувгIа, телевизорга хьажа йиш я наьха салоIача миноташка. Лоацца аьлча, къахьегамхой сапаргIаттдаккхара терко ю боахама кулгалхоша.

М. ЧАХКИЕВ.

Доазол дехьара

ГДР-и ЕВРОПЕРА СТАБИЛЬНОСТИ

СЕПГ ЦК Политбюро члена, ЦК секретара Аксен Хермана енна интервью.

— Германски Демократически Республика 40 шу дизад. Мишта хет хьона цун лоархIам?

— Керттердар да, социализм адамлен таханара ди а цун кхоане а йолга тха дегIаахаро тIачIоагIдеш хилар. ВIалла боврбоаца лоархIам болаш да капитализмагара социализмага тхо даьлча деиз немецки лаьтта социализм чIоагIъялари укх 40 совгIча шерашка из ца соццаш дегIаахари. Из де тха вIаштIехьдалийтад КПСС-па бувзам лелабеш, марксизма-ленинизма принципашка хьежжа тха парте чакхъяьхача политико. Из я, хано дIадехараш кхоачашде а, ерригa проблемаш, шоашца тха тхоай специфически яраш а йолаш, толамца къоастае а ГДР вIаштIехьдаргхилара гаранти. ХIаьта тха проблемаш а я специфически, хIана аьлча, социализма малхбузехьара форпост я ГДР.

— Iа хьоахайир ГДР духьала латта проблемаши хано дIадехараши. МалагIа приоритетни декхараш латт республика хьалхашка?

— Юкъара лоархIам болаш я, СЕПГ программас хьалха ма даккхара, социалистически общества прогресс. Хонеккер Эриха белгал ма даккхара, Iилма-технически революцена карагIдаьннараш социализма преимуществашца вIашагIтохара проблемаш къестае хьожаргда тхо. Из оаха ду экономически социальнии политика цхьоагIо Iалашъе. Цунца цхьана Iалашде, деза социалистически демократи, дегIаахар, тха пачхьалкхе дегIаахара керттера лостам сайна, шердар. Уж шоайла айхха бувзам болаш да. Цул совгIа, шин системанеи шин тIема - политически союзаштеи юкъерча цу доазон тIа машар Iалашбой, конфронтаце лини из хилар дIа а даьккха цох Европера стабильноста лини хьайой мара дулургдолаш а дац из. Цудухьа, ГДР кхы дIахо а хургья социалистически мехкий дагара политика, тайп-тайпара социальни лостам бола пачхьалкхенаш машарца яхара политика лелаеш, дерригача мехкашца, царца цхьана Германе Федеративни Республика а йолаш, машар лелабе гIерташ.

— Мишта чакхъяргья аьнна хет хьона, тIадоагIача шера май бетта СЕПГ XII съезд гулъе лаьрхIа хиларга хьежача, партеи обществен дискуссеш?

— Цу дискуссей керттера лостамаш хьадийцар СЕПГ VII Пленуме Хонеккер Эриха, Дувцар да, идеологически болх тоабе безам хилар. В. И. Ленина хьийххача тайпара, нах чIоагIагIа а дикагIа а кхотабе безаш я парти. Цунца цхьана, тхоай керттера декхар — халкъа вахара материальнии культурнии боарам, айбар кхоачашдара де мел дезар а дергда оаха.

— Мишта хет хьона германски шаккхе а пачхьалкхен юкъера гIулакхаш? ХьатIайоагIача хана уж дегIа мишта ухаргда аьнна хет хьона?

— Таханарча дийнахьа уж гIулакхаш, халахете а, дика дац ФРГ бехкагIа. Бакъда, Европерча стабильносто, европейски цIа хьалдаро континента тIара мехкаш машар болаш дахилга дIадехилга дика кхетаду оаха. ГДР-и ФРГ-и юкъерча гIулакхий лардех долча Договора тIеи 1987 шера 7 сентябре Коль Гельмутеи Хонеккер Эрихеи хиннача беседа хетаяь цу шинне цхьана яьча коммюникеи цхьа барт болаш белгалъяьхача сотрудничества принципаш тIара ца довла а цу тха позицена новкъарле мел ергьяр дита а лаьрхIа да тхо.

Интервью яйцар Вл. МАРКОВ, АПН дипломатически обозреватель.